ANNONSE

ANNONSE

DENNE ARTIKKELEN ER PRODUSERT OG FINANSIERT AV NMBU – NORGES MILJØ- OG BIOVITENSKAPELIGE UNIVERSITET – LES MER.

Gode rypeår har blitt stadig sjeldnere, men i 1966 var produksjonen bra over det meste av Skandinavia. Her fra Dividalen, Troms høsten 1966. (Foto: Olav Hjeljord)

Har færre smågnagere og mer rev rasert norske rypebestander?

Årene med svære rypemengder i fjellet og raske bestandsvekslinger er nå omtrent borte fra norsk natur. Forskerne tror ikke de kommer tilbake.

Cathrine Glosli
KOMMUNIKASJONSRÅDGIVER

NMBU - Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Onsdag 26. oktober 2022 - 04:30

Innstillinger for informasjonskapsler

Tiden med enorme mengder, ikke bare av rype, men også smågnagere, i norsk natur er forbi. Det slår professorene Olav Hjeljord og Leif Egil Loe ettertrykkelig fast.

De to forskerne fra NMBU - Norges miljø- og biovitenskapelige universitet har gravd i nesten 150 år med historiske data på lirype. Resultatene viser en dramatisk nedgang i bestanden. Toppårene faller på et stadig lavere nivå og det er lenger mellom dem.

Forskerne tar utgangspunkt i antall fugler skutt per jeger per dag i jaktsesongen:

– I tidligere toppår lå dette tallet ofte på 30–40 fugl per jeger, sier professor Hjeljord.

– De siste årene har det ligget rundt tre–fire.

Tidligere var snarefangst den viktigste beskatningsformen. I Sirdal i 1910 var fangsten av rype, trolig mest lirype, på cirka 50.000 fugler. I gode år gikk det sledelass av ryper til Stavanger. Slike bestander kan vi i dag bare drømme om.

– Vi snakker om en reduksjon på nesten 1.000 prosent, sier han.

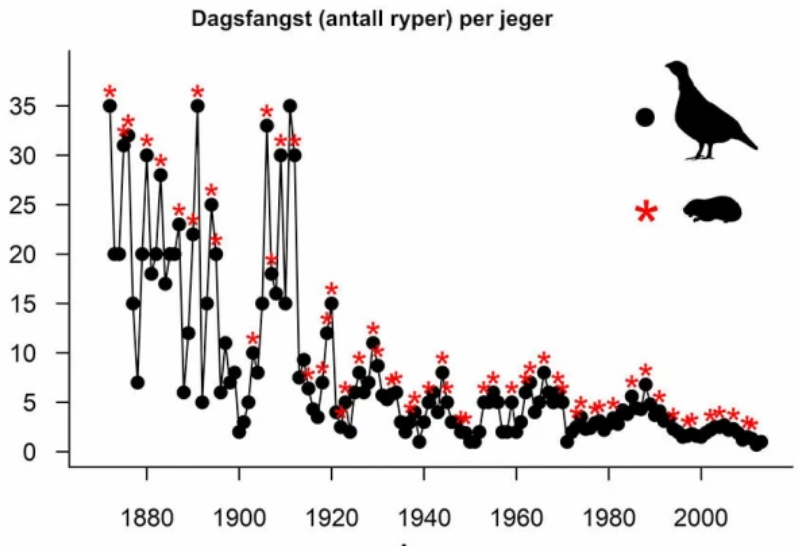

Antall ryper skutt per jeger per dag over 142-årsperioden som strekker seg fra 1872 til 2013. Rød asterix representerer toppårene for gnagere.

Færre mus og lemen

Det er nemlig ikke bare tallet på rype som har gått kraftig nedover. I løpet av de siste 100 årene har den norske naturen også mistet de store bestandstoppene av smågnagere. Trenden er den samme over hele Europa.

– Anekdoter og historiske estimater tyder på at det var mye større topper av lemen før.

Per i dag er det ingen felles enighet blant forskerne om hvorfor bestandene av smågnagere har gått ned. Rapportene om nedgang startet på 1980-tallet, men Loe og Hjeljord tror forskerne har vært altfor sent på ballen.

– Basert på gamle skriftlige kilder spekulerer vi på om denne nedgangen i de store smågnagertoppene egentlig begynte for hundre år siden, sier Hjeljord.

ANNONSE

Innstillinger for informasjonskapsler

To forskere fra NMBU har gravd i nesten 150 år med historiske data på lirype. (Foto: Shutterstock/NTB)

Mer press fra rovdyra med mindre smågnagere

Hypotesen er at færre smågnagere har ført til at rovdyrene har endret dietten fra mus til fugl.

Sammenhengen mellom rype, smågnagere og rev blir ofte trukket frem som den viktigste rovdyr-byttedyr-koblingen. Professorene tror imidlertid andre dyr og fugler i perioder kan være vel så viktige som reven.

ANNONSE

– I perioder med lite rev tror vi at særlig røyskatt, snømus og kråke har forsynt seg av egg og kyllinger, sier Hjeljord.

Når det ikke er store mengder smågnagere som rovdyrene kan spise, så slipper ikke rypa unna lenge nok til den klarer å bygge opp bestanden.

– Dette har dermed hindret rypebestandene i å nå de tidligere sagnomsuste toppene, forklarer han.

«Den gang da jegerne snublet over fugl i fjellet»

Innstillinger for informasjonskapsler

Røyskatten kan være viktigere for nedgangen av rype enn mange har trodd. (Foto: Shutterstock/NTB)

De fleste av klodens ryper viser eller har vist store periodiske svingninger i antall. Det er store vekslinger mellom topp- og bunnår.

I Norge har disse syklusene opptatt folk gjennom århundrer. I avisa Fjeld-Lom onsdag den 2. september 1925 stod det:

«*Jeg tør påstå at den vesentlige grunn til at våre skoger og fjell er blitt så ribbet for alt vilt er den mengde jegere vi har både fra byen og landet med et utall av bikjer ifølge. Og tross den alt for lange jakttid vi har, fins der enda jegere der ikke kan overholde jakttiden.*

Følgen av alt dette i hop ser vi nu. Helt utdøde viltstrøk. Jeg har i sommer som ofte før foretatt fure bortover liene og nylig var jeg til fjells. Men ikke en barfugl i skogen, ikke en rype i fjellet.»

Noen år senere var det igjen mer fugl. I august 1929 kunne avisa Østlendingen fortelle:

«*På bilturen op til seteren støtte vi på mange og store rype- og årfuglkull. Man kunde ha sittet i bilen og skutt; men det var i fredningstiden.*»

Faktisk hadde Norges første forskningsprosjekt på vår ville fauna, etter initiativ fra Bergens Jæger og fiskerforening i 1921, som mål å avsløre årsaken bak rypenes syklus.

Selv om resultatene ga mye god informasjon om lirypa som art, så var vitenskapen ikke noe nærmere en forklaring på bestandens vekst og fall.

ANNONSE

Innstillinger for informasjonskapsler

Professor emeritus Olav Hjeljord har lappet sammen en 142 år lang tidsserie som representerer gjennomsnittlig daglig fangst av lirype i hele denne perioden. (Foto: NMBU)

Jakten på fortidas fugler

Hvor finner man 150 år gamle tall som kan brukes i moderne forskning? Professor Hjeljord har trålet historiske arkiver.

Fra 1872 ble landets jegere organisert i Norges Jeger- og Fiskeforbund (NJFF) og like etter kom det ut en månedlig journal. Allerede i de første utgavene av tidsskriftet ba redaksjonen hver høst jegere om å rapportere om antall skutte ryper.

Frem til krigen er det disse registreringene de har basert seg på. Nyere tall har de hentet fra henholdsvis kartlegginger gjennomført av det daværende Statens viltundersøkelser og tall samlet inn av Statistisk sentralbyrå.

– Jeg har lappet sammen en 142 år lang tidsserie som representerer gjennomsnittlig daglig fangst av lirype i hele denne perioden, sier han.

Denne serien har han og Loe kombinert med tall på smågnagerbestander fra samme tidsperiode.

Det er første gang noen har sett på så lange tidsserier for norsk rype. I motsetning til det første forskningsprosjektet på 1920-tallet, har professorene anvendt moderne statistiske analyser for å finne årsakene til variasjonene.

Klima betyr lite

Hva med klimaet oppe i det hele?

Forskere har tidligere spekulert i om endringer i klima muligens kan gi positive effekter på lirype fordi tidligere vår og økt planteproduksjon vil gi bedre oppvekstvilkår for kyllingene.

De har gravd i sammenhengene mellom rype, smågnagere og klimatiske variasjoner.

Til tross for at analysene viste enkelte positive effekter av varmere vær på våren og

Innstillinger for informasjonskapsler

– Klimaendringer kan ikke forklare nedgangen i norske bestander av lirype, sier professor Leif Egil Loe. (Foto: NMBU)

ANNONSE

forsommeren, så var det ingen dominerende trend over tid. Derimot var det en klar positiv sammenheng til toppene i smågnagerbestandene om enn mindre i senere tid enn tidligere.

– Dessuten burde høyere vårtemperaturer og redusert nedbør i denne perioden isolert sett ha påvirket rypa positivt, sier professor Leif Egil Loe.

– Konklusjonen blir derfor at klimaendringer ikke forklarer nedgangen i norske bestander av lirype.

Innstillinger for informasjonskapsler

I dag overvåkes årlige svingninger i reproduksjon og bestandsstørrelse i våre rypebestander i et landsomfattende nett av jegere med hunder. (Foto: Shutterstock/NTB)

Fortsatt jakt – i kontrollerte former

Selv om den nåværende bestanden av rype bare er en brøkdel av hva den var i tidligere tider, så anbefaler forskerne fortsatt lett jakt på bestanden.

– Dette både for å motivere befolkningen, og især jegere, til å bidra til overvåking, og for å opprettholde allmennhetens interesse for fuglen, sier Loe.

Fortsatt overvåking er svært viktig. I dag overvåkes årlige svingninger i reproduksjon og bestandsstørrelse i våre rypebestander i et landsomfattende nett av jegere med hunder.

Registreringene er avhengig av et stort antall jegere. Disse takstene gir gode indikatorer på endringer i bestandsstørrelse og kan avdekke underliggende økologiske prosesser.

Slike lange tidsserier er forskerens gullgruve og en viktig nøkkel til vår naturforståelse.

– Spesielt for rype gir de lange tidsseriene et vindu inn i fortida. Dette fordi de strekker seg tilbake til en tid da de økologiske prosessene var mindre påvirket av tap av leveområder og klimaendringer, forklarer han.

Verdien av en god hukommelse

Innstillinger for informasjonskapsler

– Vi mennesker har en tendens til å instinktivt referere til vår egen livstid som normalen, sier Loe.

Dette gjør at vi raskt går glipp av store endringer dersom de skjer sakte og ikke måler endringen mot historiske data bakover tid.

I forvaltningen refererer vi til denne mekanismen som «shifting baseline syndrome», forklarer han.

En norsk oversettelse blir noe i retning av «teorien om endret grunnlinje». Grunnlinje i denne sammenheng er en generasjons referansepunkt.

En av de første forskerne som beskrev fenomenet i detalj, var Daniel Pauly. Han pekte på hvordan Canadas torskebestand, en av verdens største, kunne kollapse totalt uten at forskerne slo alarm.

Det skjedde fordi nye generasjoner med forskerne hele tiden tok utgangspunkt i sin generasjons «bestandsnormal» når de startet sitt arbeid. Da nedgangen kun ble sammenliknet med allerede reduserte tall, og aldri med de opprinnelige mengdene fisk som en gang hadde vært, så virket den ikke dramatisk.

Resultatet var at torskebestanden kollapset fullstendig, og 30.000 fiskere mistet jobben. Nå, mer enn 30 år etterpå, er den canadiske torskebestanden fremdeles på et minimum.

Trenger jegerne

– Fortellingen om den canadiske torskebestanden er en historie til skrekk og advarsel om hva som skjer når vi glemmer fortiden og jobber innenfor en kort tidshorisont, påpeker Loe.

De understreker likevel at forvaltningen av norske ryper er på et helt annet nivå enn den kanadiske torskeforvaltningen. Og det er svært viktig at overvåkning og forskning opprettholdes og helst forsterkes.

– Det høres ut som et paradoks, men hva angår overvåkning, er vi faktisk avhengig av en moderat jakt, med trenede jegere og hunder, påpeker Loe.

Han forklarer videre at hva jegere og forvaltere kaller toppår i dag ikke kan sammenliknes med hva tidligere tiders kollegaer oppfattet som gode bestander.

– Om vi noensinne får tilbake gamle dagers toppår av rype, er nok høyst usikkert, sier han.

Referanser:

Olav Hjeljord og Leif Egil Loe: The roles of climate and alternative prey in explaining 142 years of declining willow ptarmigan hunting yield. *Wildlife Biology*, 2022. Doi.org/10.1002/wlb3.01058

Avisa Fjell-Ljom, onsdag 2. september 1925. *Hentet fra Nasjonalbibliotekets digitale arkiv.*

Avisa Østlendingen, 10. august, 1929. *Hentet fra Nasjonalbibliotekets digitale arkiv.*

Innstillinger for informasjonskapsler